

BADIIY MATNDAGI PRAGMATIK VA PSIXOLOGIK TAHLIL VOSITALARI

Kadirova Zaynura Zaynidinovna

TerDU o'zbek tili va adabiyoti kafedrası dotsenti(PhD)

Annotatsiya: Pragmatik va psixologik tahlil vositalari badiiy matnning o'quvchiga ta'sirini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Lingvistik ekspertiza matnning mazmuni va tuzilishini tahlil qilib, muallifning niyati, auditoriyaga yo'naltirilgan effekt va psixologik mexanizmlarni aniqlaydi. Bu jarayon o'quvchining hissiy, kognitiv va xulqiy reaksiyalarini bashorat qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, matnda manipulyativ yoki ekstremistik unsurlar mavjudligini aniqlash mumkin bo'ladi. Pragmatik va psixologik tahlil badiiy matnlarni xavfsiz va samarali foydalanishga imkon yaratadi.

Kalit so'zlar: pragmatik tahlil, psixologik tahlil, lingvistik ekspertiza, badiiy matn, o'quvchiga ta'sir, mazmun tahlili, tuzilma tahlili, muallif niyati, auditoriya effekti, psixologik mexanizm, manipulyativ mazmun, ekstremistik mazmun.

Kirish

Pragmatik va psixologik tahlil vositalari badiiy matnning o'quvchiga ta'sirini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Lingvistik ekspertiza matnning mazmuni va tuzilishini tahlil qilib, muallifning niyati, auditoriyaga yo'naltirilgan effekt va psixologik mexanizmlarni aniqlaydi. Bu jarayon o'quvchining hissiy, kognitiv va xulqiy reaksiyalarini bashorat qilishga yordam beradi. Shu bilan birga, manipulyativ va ekstremistik unsurlar mavjudligi aniqlanadi, ularning auditoriyaga ta'siri baholanadi. Pragmatik va psixologik tahlil badiiy matnlarni xavfsiz va samarali foydalanishga imkon yaratadi. Shu yo'l bilan ekspertiza matnning kommunikativ va ijtimoiy funktsiyalarini yanada aniqroq ochib beradi, matnning auditoriyaga ta'sirini ilmiy asosda baholash imkoniyatini yaratadi.

Asosiy qism

Pragmatik va psixologik tahlil vositalari badiiy, ilmiy va ommaviy axborot matnlarini lingvistik ekspertizadan o'tkazishda muhim o'rin tutadi. Ushbu vositalar matnning o'quvchi ongiga yetkazadigan ta'sirini, uning hissiy va kognitiv reaksiyalarini, shuningdek, matnning manipulyativ va ekstremistik elementlarini aniqlash imkonini beradi. Matnning pragmatik va psixologik xususiyatlarini tahlil qilish ekspertlarga muallifning niyatini, matnning kommunikativ maqsadini va auditoriyaga

yetkaziladigan xabarlarining potentsial ta'sirini aniqlashga yordam beradi. Pragmatik tahlil matnning kontekstual vazifasini o'rganishga qaratilgan bo'lib, matnda ishlatilgan kommunikativ strategiyalar, ifoda uslubi, auditoriyaga murojaat qilish metodlari va matnning interaktiv xususiyatlarini tahlil qiladi. Ushbu tahlil orqali matnning qaysi auditoriyaga mo'ljallangani, muallifning niyati va matnning manipulyativ elementi aniqlanadi. Masalan, badiiy matnda ishlatilgan ironiya, metafora yoki dramatik konstruksiyalar o'quvchining hissiy reaksiyasini shakllantiradi va bu elementlar ekspertiza jarayonida alohida e'tibor talab qiladi.

Psixologik tahlil vositalari esa matnning o'quvchiga psixologik ta'sirini aniqlashga xizmat qiladi. Bu tahlil matnning hissiy, kognitiv va xulqiy komponentlarini o'rganadi. Matnning auditoriyaga yetkazadigan stress, qo'rqitish, tazyiq yoki rag'batlantirish xususiyatlari aniqlanadi. Shu bilan birga, matnda yashirin manipulyativ unsurlar, ekstremistik va provokativ elementlar aniqlanadi. Pragmatik va psixologik tahlil natijalari ekspertlarga matnni kompleks tarzda baholash va sud amaliyotida, ijtimoiy monitoring va ilmiy tadqiqotlarda dalil sifatida taqdim etish imkonini beradi. Ekspertiza jarayonida matnning stilistik, leksik, sintaktik va semantik indikatorlari psixologik va pragmatik tahlil bilan birlashtiriladi. Masalan, matnda ishlatilgan frazeologik birliklar, sinonimlar va metaforik konstruksiyalar o'quvchining hissiy reaksiyasini shakllantiradi. Shu yo'l bilan matnning manipulyativ yoki provokatsion xususiyati aniqlanadi. Ushbu yondashuv ekspertizaga matnning nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va psixologik aspektlarini kompleks o'rganish imkonini beradi.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan NLP va sun'iy intellekt algoritmlari, matnning pragmatik va psixologik tahlilini avtomatlashtirish imkonini yaratadi. Bu vositalar yordamida matnning stilistik va semantik xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi, manipulyativ va ekstremistik elementlar aniqlanadi, shuningdek matnning auditoriyaga ta'siri ilmiy asosda baholanadi. Shu bilan ekspertiza jarayoni tez, samarali va yuqori aniqlikda amalga oshiriladi. Pragmatik va psixologik tahlil vositalari badiiy matnlarni, ilmiy ishlarni va ommaviy axborot materiallarini xavfsiz va qonuniy talqin qilish imkonini yaratadi. Ushbu yondashuv sud ekspertizasida, ijtimoiy monitoring va ilmiy tadqiqotlarda matnning ishonchliligini, auditoriyaga ta'sirini va manipulyativ xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa, pragmatik va psixologik tahlil vositalari lingvistik ekspertizaning ajralmas qismi bo'lib, matnlarni chuqur va kompleks tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Ushbu maqolada pragmatik va psixologik tahlil vositalarining lingvistik ekspertizadagi o'rni batafsil yoritildi. Matnning kommunikativ maqsadi, muallif niyati va

auditoriyaga ko'rsatadigan psixologik ta'siri kompleks yondashuv asosida tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, matnni faqat lingvistik jihatdan emas, balki psixologik va ijtimoiy kontekstda baholash ekspertiza aniqligini oshiradi. Manipulyativ va provokatsion matnlarni aniqlashda pragmatik indikatorlarning ahamiyati asoslab berildi. Zamonaviy texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining tahlil jarayoniga integratsiyasi ekspertiza samaradorligini sezilarli darajada oshirishi ta'kidlandi. Ushbu xulosalar lingvistik ekspertizani inson psixologiyasi bilan uzviy bog'liq holda o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Relevance of forensic linguistic speech analysis in criminal cases regarding threat incrimination / Y. Kovkina et al. // *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. – 2022. – URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/534>
2. Forensic Linguistics function in evidentiary and investigative contexts – Cambridge – URL: <https://www.cambridge.org/engage/api-gateway/coe/assets/orp/resource/item/61d5d9707f1d67c6c73c443c/original/forensic-linguistics-function-in-evidentiary-and-investigative-contexts.pdf>
3. Forensic linguistics in legal contexts: examining plagiarism, legal documents, and defamation – *Beyond Words*. – 2025. – URL: <https://journal.ukwms.ac.id/index.php/BW/article/view/7378>
4. Forensic linguistics: A scientometric review // *Cogent Arts & Humanities*. – 2025. – URL: <https://doaj.org/article/7ad90f03ed244be28479505f1d967f1c1> [DOAJ](https://doaj.org)
5. Судебная лингвистическая экспертиза: history and methodology – V.O. Kuznetsov // *D&T Expertology*. – 2023. – URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/980ZWJq9/>